

1. Боднар І. Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості / Боднар І. Р. // Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. Виховання і спорту. – Луцьк, 2000. – 20 с.
2. Волков В. Л. Спрямованість засобів тренувального впливу в процесі фізичної підготовки першокурсників гуманітарних факультетів / В. Л. Волков // Мат. 10-ї Всеукраїнської конф. аспірантів галузі фізичної культури і спорту, Львів, 2006.
3. Дрозд О. В. Фізичний стан студентської молоді західного регіону України та його корекція засобами фізичного виховання / О. В. Дрозд // Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту. – Київ, 1998. – 24 с.
4. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” від 24.12.1993 р. № 3808.
5. Мицкан Б. М. Оздоровча функція фізичної культури: шляхи реалізації в умовах сучасної школи / Б. М. Мицкан, Г. В. Презлята // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: зб. наук. пр. Міжнар. ун-ту “РЕГГ” ім. Акад. С. Дем’янука. – Рівне, 2003. – Вип. 3, ч. 2. – С. 59–64.
6. Мицкан Б. М. Дихальна гімнастика: метод. посіб. для студ. фак.-тів фізичного виховання і спорту / Б. М. Мицкан, С. Л. Попель, Р. І. Файчак. – Івано-Франківськ, 2010. – 151 с.
7. Носко М. О. Вплив занять з фізичної культури на стан здоров’я та фізичну підготовленість студентської молоді / М. О. Носко, А. П. Кривенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. – Харків : ХХП, 2000. – № 22. – С. 14–18.
8. Постанова про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України: від 15 січня 1996 р. № 80 / Кабінет Міністрів України // Фізичне виховання в школі. – 1996. – № 1. – С. 47–56.

Рецензент: канд. мед. наук, доц. Попель С. Л.

УДК 37.015.3:[379.85:908]

ББК 75.8

Андрій Панчук

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЬЯТЬ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОРУ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті автором з’ясовано поняття туристсько-краєзнавчої діяльності, як фактору виховання особистості. Розкрито питання сутності, змісту, основних напрямів, форм, методів та засобів туризму і краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: туризм, краєзнавство, виховання, особистість, потенціал, студенти.

В статье автором проанализированы понятия туристско-краеведческой деятельности как фактора воспитания личности. Раскрыты вопросы содержания, основных направлений, форм, методов, средств туризма и краеведческой деятельности.

Ключевые слова: туризм, краеведение, воспитание, личность, потенциал, студенты.

The author has analyzed the concept of tourism and regional studies as a factor of education of a person. The questions of essence, content, main directions, forms, methods and means of tourism and regional studies are being revealed.

Keywords: tourism, local history, education, personality, potential students.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Серед виховних засобів студентської молоді, вагомий потенціал, до якого людина вдається з метою задоволення своїх світоглядних і духовних потреб, пізнання навколишнього світу, самореалізації в просторі інших культур, звичаїв, способів життя, має туристсько-краєзнавча діяльність. Туризм є тією сферою комплексного задоволення потреб людини, в якій відбувається прискорений розвиток і вдосконалення цих потреб, стимулюється творча енергія людини, розширюються горизонти її світогляду, глибше усвідомлюються базові життєві та культурні цінності, зростає відчуття свободи буття і творчості.

Питання сутності, змісту, основних напрямів, форм, методів туризму і краєзнавчої діяльності досліджуються М.Биржаковим, Л.Вяткіним, В.Ганопольським, В.Кізімою,

А.Конохом, М.Кострицею, М.Крачилом, В.Куриловою, В.Обозним, В.Остапчуком, В.Пазенком, В.Федорченком та ін.

Одним з типів туризму є краєзнавчий туризм – вивчення навколишньої природи, життя і праці людей, суспільних відносин, яке формує їхні погляди, переконання, створює активне ставлення до всього, що допомагає виховувати характер. Дослідженню виховного потенціалу туристсько-краєзнавчої діяльності присвятили свої праці В.Бадяк, П.Іванов, М.Костриця, М.Крачило, В.Маніяпов, С.Совгіра та ін. Однак поза увагою науковців залишилося таке питання, як використання туристсько-краєзнавчої діяльності для громадянського виховання студентів педагогічних університетів.

Метою дослідження – було з'ясування понять туристсько-краєзнавчої діяльності, як фактору виховання особистості.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань було використано *теоретичні* методи наукового дослідження: (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення наукових джерел, моделювання), які дозволили уточнити сутність базових понять дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Серед науковців не існує однозначного погляду на сутність туризму. Зокрема, О.Остапець розглядає туризм як “засіб гармонійного розвитку <...>, що реалізується в формі відпочинку і суспільно корисної діяльності”.

На думку В.Курилової, туризм є “найбільш комплексним засобом виховання здорової і загартованої людини. Він навчає колективізму, дружбі, товариськості, дисциплінованості, самодіяльності, ініціативі, працелюбності, взаємодопомозі. Туризм розширює кругозір, збагачує духовне життя, є чудовим засобом пізнання краси природи”.

Як суспільне явище, якому властивий дуалізм (подвійність) внутрішньої природи, “особливий, масовий різновид подорожей, а також діяльність з організації і здійснення цих подорожей”, тлумачать туризм Н. Зволинська та В.Маслов.

У документах Всесвітньої туристської організації, Статистичної комісії ООН під туризмом розуміються “всі види діяльності людей, які подорожують чи перебувають у місцях за межами їх звичайного середовища <...> з метою дозвілля, бізнесу чи в інших цілях” [5, с.645].

Законом України “Про туризм” поняття туризму визначається як тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без оплачуваної діяльності” [1].

У дослідженні А.Коноха туризм синонімізується з тимчасовим і добровільним виїздом людини “у вільний час з місця свого постійного проживання з метою активного відпочинку, в процесі якого вона формує, зміцнює своє індивідуальне здоров'я, фізично розвивається, реалізує різні потреби й інтереси і не займається оплачуваною трудовою діяльністю”.

Згідно з визначенням О.Лукашевича, туризм – це соціальний інститут, сфера соціальної діяльності, компонент соціального способу життя, що впливає на розвиток і формування суб'єкта туризму – туриста. Як соціальна діяльність туризм передбачає розвиток та вдосконалення інтелектуальних і фізичних якостей і здібностей людини, є складовою культури, сукупністю духовних і матеріальних цінностей, які створюються і використовуються суспільством з метою розвитку людини.

В аксіологічному розрізі туризм визначається як “спільний, постійний, доступний рекреаційний засіб доставки особистості по альтернативних просторово-часовим маршрутам до природного і культурного надбання” [9, с.498]. Завдяки туризму здійснюється соціалізація особистості, формується її соціальний досвід за допомогою різновекторного аксіологічного простору: природної та культурної спадщини [9, с.499].

Туристична подорож – ефективний засіб культурного збагачення особистості. Туристи уподібнюються бджолам: вони збирають нектар культури з квіток досвіду всіх народів. Займаючись туризмом, людина отримує потрійне задоволення: від подорожей [3, с.107].

Подорож – це лише один із проявів діяльності людини, ілюстрація її мандрівничого способу життя. Людина, що подорожує – це не просто “споживач туристського продукту”, що пересувається у просторі та часі, а особистісна індивідуальність, яка протягом мандрівок, поїздок, походів долучається до світу природи і культурних артефактів, до “ціннісних галактик” інших країн, народів, людей. Саме така особистість, за словами В.Пазенка, утворює епіцентр філософських рефлексій туризму. Саме особистість, тобто індивід, який здатний не просто споглядати світ або споживати його, використовувати, в тому числі у варварський спосіб, а милуватися ним, освоювати і засвоювати багатства природи і культури, перетворюючи набуті знання і враження у надбання власної духовності.

Сприятливий вплив подорожей безпосередньо або опосередковано відчувають на собі як професійні діячі туристської справи, так і пересічні учасники туристських подій. Усі вони, так чи інакше, причетні до створення світу цивілізованого людського співжиття, в якому людина – це не випадковий чужинець, а законний житель або господар. Звичайно, міра цього усвідомлення, характер відчуттів випадковості чи закономірності перебування у цьому світі великою мірою залежить від суб’єкта туристської дії, від його життєвого досвіду, культури, освіченості, мотивації діяльності тощо.

Типи туризму різняться цільовою функцією, мотивами і результатами. Виокремлюють спортивний, рекреаційний, реабілітаційний, професійно-прикладний, навчальний, культурно-пізнавальний, культурно-розважальний, діловий, екскурсійний, краєзнавчий, пригодницький, експедиційний, комерційний, комбінований, програмний туризм [4, с.43].

У сучасній науковій літературі немає однозначного тлумачення сутності краєзнавства. Так, П. Іванов визначає краєзнавство як “доступне і посильне, всебічне й багатогранне за формами пізнання рідного краю”. Краєзнавство також тлумачиться як “вивчення навколишньої природи, життя і праці людей, суспільних відносин, яке формує їхні погляди, переконання, створює активне ставлення до всього, що допомагає виховувати характер”.

Згідно з позицією К.Строева, сутність краєзнавства полягає у “всебічному вивченні в навчально-виховних цілях певної території свого краю за різними джерелами і, головним чином, на основі безпосередніх спостережень під керівництвом педагога”. За такого підходу, краєзнавство розглядається не лише як вид діяльності, що сприяє розширенню інтелектуальної сфери особистості, а й як виховний засіб, що впливає на формування в неї певних якостей.

На думку інших дослідників, краєзнавство становить “усебічне і багатогранне за формами пізнання місцевого краю” [2, с.172], “вивчення певної території краю, що здійснюється на науковій основі” [8, с.5]. В останньому випадку об’єктами вивчення виступають не лише природа, населення, господарство, а й історія краю, його культура, мистецтво та інші аспекти життєдіяльності.

На великій значущості краєзнавчої роботи акцентує М.Крачило, відзначаючи, що завдяки їй “можна здійснити один з головних принципів навчання і виховання – принцип єдності теорії і практики, зв’язку навчання з життям”. Подаючи характеристику краєзнавчого принципу, уточнення, конкретизацію, розкриття й підтвердження наукових понять прикладами з навколишнього середовища, дослідник стверджує, що його реалізація дає змогу систематично встановлювати зв’язки між теоретичним вивченням краю та безпосереднім його дослідженням.

Як комплекс наукових дисциплін, “відмінних за змістом й окремими методами дослідження, що забезпечує в сукупності наукове і всебічне пізнання краю”, розглядає краєзнавство О.Барков.

Вагомий внесок у розкриття сутності краєзнавства, його впливу на розвиток особистості зробив І.Зверев. На його переконання, не можна обмежувати освіту тільки знанням рідного краю. Якщо аналізувати конкретні факти позитивного чи негативного впливу людини на природу в даній місцевості, то “разом з цим дається оцінка наслідків цих впливів з державних чи загальнопланетарних позицій”. Тому в систему уявлень, які людина отримує в процесі краєзнавчої роботи, “повинні включатися дані, що показують глобальний характер проблем природного середовища, яке не має державних кордонів, тому більшість проблем навколишнього середовища можуть бути ефективно вирішені тільки шляхом тісного міжнародного співробітництва”.

Досить ґрунтовне бачення сутності краєзнавства подає О.Тімець, яка тлумачить його як “усебічне вивчення рідного краю, накопичення досвіду емоційно позитивного ставлення та активного дослідження певної території, що сприяє моральному, фізичному, трудовому, естетичному, екологічному вихованню” індивіда, розширює його кругозір і розвиває пізнавальні інтереси, допомагає забезпечити “необхідний зв’язок глобальних, національних і регіональних аспектів у вивченні сучасних проблем краю”.

Підвищення інтересу до краєзнавства в останні роки зумовлюється активізацією уваги до національного і громадянського виховання молодого покоління, основна мета яких полягає у формуванні людини-громадянина, будівника і захисника України. А набуття особистістю відповідних якостей починається саме зі знання рідного краю. З огляду на це, краєзнавство розглядається як ефективний засіб виховання дійсних якостей громадянина, патріота.

На думку Н.Самохіної, найбільшою мірою цьому сприяє мистецтвознавче краєзнавство, пов’язане з вивченням культури і мистецтва краю, яке відбувається через вивчення експозицій краєзнавчих та історико-художніх музеїв, туристичні та екскурсійні маршрути, у процесі яких учасники знайомляться з пам’ятниками культури і мистецтва краю, місцем життя і творчості художників, письменників, музикантів.

З позиції суспільно-територіального комплексу певної території, що об’єднує сукупність природних ресурсів, населених місць і природоперетворювальних об’єктів, розглядає краєзнавство М.Костиця. Звідси національне краєзнавство становить “цілісну, динамічну, нерозривну і відкриту систему, яка функціонує в світі тривимірних системних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство) та соціум (соціальне краєзнавство)”.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу думка М.Костиці та В.Обозного, які переконані в тому, що “вивчаючи рідний край, оволодіваючи пошуково-дослідницькими навичками, здійснюючи свої маленькі відкриття, краєзнавці знайомляться з досвідом складних взаємовідносин природи і суспільства”. Як наслідок, у них активізуються самопізнання і самовизначення, що в кінцевому рахунку веде до “морального становлення особистості, її громадянської зрілості”.

Згідно з визначенням сучасного українського дослідника В.Обозного, українське краєзнавство є “інтегрованим науково-освітнім напрямом, який спрямований на пізнання історико-географічних країв з метою їх культурно-духовного відродження і пошуку шляхів перспективного соціально-економічного розвитку на основі врахування історично закладених передумов розвитку”.

У праці Б.Бурдіяна і В.Дерев’янка краєзнавство постає як важливе джерело гуманістичного виховання, спосіб морально-естетичного виховання дітей і молоді, обстою-

ючи це тим, що “воно допомагає побачити й оцінити красу рідного краю, відчути її емоційний і моральний вплив”.

Як один з аспектів патріотичного виховання розглядає краєзнавство І.Підоплічко. Завдяки краєзнавству “любов до Батьківщини поєднується у людей з любов’ю до всього народного надбання і до рідної природи”.

До вивчення туристсько-краєзнавчої діяльності студентів звертається С.Совгіра, розглядаючи її як дієвий засіб розвитку особистості, збагачення й розширення її світогляду, формування самосвідомості, й вирізняючи три завдання, на вирішення яких воно має спрямовуватися. Перше завдання – всебічне вивчення своєї місцевості, забезпечення необхідного зв’язку глобальних, національних і регіональних аспектів у вивченні сучасних проблем екології й охорони природи та нагромадження еколого-краєзнавчого матеріалу. Друге завдання – використання цього матеріалу у викладанні, що формує екологічну культуру студентів, уміння і навички природоохоронної діяльності. Третє завдання – практичне використання набутих знань.

Аналогічні ідеї зустрічаємо в праці В. Обозного, який відзначає, що саме туризм є тим засобом, який “допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям і активно впливає на формування <...> високих моральних якостей людини”. Тому цілком слушно вести мову про необхідність тісного поєднання краєзнавства і туризму. Краєзнавчий туризм дає змогу “на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитися з традиціями свого народу, загартуватися як фізично, так і морально” [7, с.178].

З цією думкою погоджуються Р.Науменко та Т.Цвірова, стверджуючи, що краєзнавча робота, з одного боку, дає можливість “на власні очі побачити красу рідної землі, відчути її велич, ознайомитися з історією, культурою та традиціями свого народу, а з іншого – фізично й морально загартуватися під час походів, дає певний емоційний заряд, створює умови для реалізації творчого потенціалу”.

Туризм і краєзнавство, як справедливо стверджують автори, спрямовані на залучення юнацтва до “активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, <...> етнографії, історичних об’єктів і явищ соціального життя...” [6, с.58]. Туристсько-краєзнавча робота сприяє вихованню в індивіда гордості за свою країну, в поєднанні з повагою до інших народів і народностей, їх культур, прищепленню молоді громадянських рис і якостей, культивуванню позитивного почуття причетності до власного дому та найближчого оточення.

Окреслюючи сутність і завдання туристсько-краєзнавчої діяльності, М.Крачило акцентує на тому, що вона є важливим засобом формування світогляду, розширення кругозору, пізнання історії країни. Така діяльність розвиває високі моральні якості, збагачує учасників теорією і практикою пізнання дійсності.

Висновок

Наведені визначення сутності туризму і краєзнавства, висловлені науковцями погляди на зміст туристсько-краєзнавчої діяльності та її важливість для формування та розвитку особистості дають змогу твердити, що вона може виступати важливим засобом громадянського виховання студентської молоді. Підтвердженням слушності цієї думки можуть бути характерні ознаки туристсько-краєзнавчої діяльності, до яких відносимо:

- можливість безпосереднього ознайомлення з історичними і культурними пам’ятками українського народу;
- відвідання й активне пізнання різних місцевостей Батьківщини;
- емоційно-позитивний вплив на формування національної свідомості і самосвідомості.

Проте наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми громадянського виховання студентів педагогічних університетів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з підготовкою студентів до використання такої діяльності у виховній роботі з учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм" від 18.11.2003 № 1282 – IV // Український туристичний вісник. – 2004. – № 1. – С. 18–34.
2. Иванов П. В. Педагогические основы школьного краеведения / Иванов П. В. – Петрозаводск : ПГУ, 1996. – 182 с.
3. Кізіма В. В. Субстанційні виміри феномену туризму // Філософські нариси туризму: науково-навчальне видання / Кізіма В. В. – К. : Український Центр духовної культури, 2005. – С. 100–122.
4. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04: "Теорія і методика професійної освіти" / Конох А. П. – К., 2007. – 549 с.
5. Маскон М. Х. Основы менеджмента: [пер. с англ.] / Маскон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
6. Науменко Р. Краєзнавство й туризм у позашкільних закладах: сторінки історії / Н. Науменко, Т. Цвірова // Рідна школа. – 2004. – № 1. – С. 58–59.
7. Обозний В. В. Краєзнавство: навч. посібник-практикум / Обозний В. В. – К. : ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1997. – 265 с.
8. Строев К. Ф. Краеведение / Строев К. Ф. – М. : Просвещение, 1991. – 142 с.
9. Фоменко Г. С. Концептуальні засади педагогіки туризму / Г. С. Фоменко, Г. С. Цехмістєрова, М. І. Скрипник // Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму. – К. : КУТЕП, 2008. – С. 485–520.

Рецензент: канд. наук з фіз. вих., доц. Луцький В. Я.

УДК 37.011.31:796/799

ББК 37.204.2

ПРОПЕДЕВТИЧНА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Василь Онутчак, Ганна Презлята,

Інна Ткачівська

У статті зроблено ґрунтовний аналіз стану проблеми, висвітлено сутність поняття "пропедевтична практика", "трудова адаптація" до педагогічної діяльності. Виявлено протиріччя між науково-методичною підготовкою у ВНЗ і вимогами, які ставляться до шкільного курсу фізичного виховання учнів сучасних шкіл. Розкрито адаптаційні умови професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури в умовах пропедевтичної практики та її принципи.

Ключові слова: пропедевтична практика, трудова адаптація, професійне становлення майбутнього вчителя фізичної культури.

В статье осуществлен основательный анализ состояния проблемы, освещено сущность понятий "пропедевтическая практика", "трудова адаптація" к педагогической деятельности. Выявлены противоречия между научно-методической подготовкой у ВНЗ и требованиями, которые ставятся перед физическим воспитанием учащихся современных школ. Раскрыты адаптационные условия профессионального становления будущих учителей физической культуры в условиях пропедевтической практики и ее принципы.

Ключевые слова: пропедевтическая практика, трудовая адаптация, профессиональное становление будущего учителя физической культуры.

The article gives a detailed analysis of the problem, the essence of the concept of "Propaedeutics practice", "labor adaptation" to educational activities. Revealed the contradiction between scientific and methodological training in universities and requirements that relate to school year physical education students